

Марків О. Т.

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Соціально-психологічне здоров'я молоді та студентів аналізується як опорна цінність культури.

Ключові слова: особистість, здоров'я, освіта, виховання, культура, здоровий спосіб життя.

Проблема збереження й зміцнення індивідуального здоров'я досліджується сьогодні на всіх рівнях систем охорони здоров'я, освіти, соціальних служб тощо. Проте ця проблема, принаймні стосовно студентської молоді, очевидно лежить не стільки у медичній, скільки у педагогічній площині. З позицій соціальної педагогіки проблема наразі, очевидно, обумовлена розривом (невідповідністю) між різко зрослими політичними, матеріальними, духовними можливостями (передумовами волі) і рівнем базової культури людей. Однак культура здоров'я є основною складовою базової культури, системи індивідуального здоров'я й рівня особистісного розвитку. Мета даної статті – окреслити рамки проблеми соціально-психологічного здоров'я молоді як базової цінності культури, спираючись на аналіз дотичних розвідок [1; 3-5; 7 та ін.].

Трансформація традиційних структур соціального, психологічного і культурологічного характеру викликає серйозні зміни в орієнтаціях та установках молоді, зокрема – студентської. В її середовищі відбуваються пошуки нового сенсу життя, формуються нові потреби, інтереси, змінюються мотиви інтелектуальної та соціально-професійної діяльності. Це складні процеси, до яких суспільство має проявляти щонайбільше уваги. Адже від рівня інтелектуального, духовно-творчого потенціалу студентської молоді – майбутньої національної еліти – багато в чому залежать зміст і динаміка суспільного прогресу.

На початку XXI століття лідери світової науки визначили проблему здоров'я населення як одну з глобальних проблем, вирішення яких обумовлює не тільки кількісні та якісні характеристики майбутнього розвитку людства. Сьогодні проблема здоров'я набула планетарного масштабу, поряд з такими, як екологічна катастрофа, демографічна проблема, загроза світової війни, вона зумовлює факт подальшого існування людства як біологічного виду на планеті Земля. За сучасними уявленнями, як це відмічалось раніше, здоров'я розглядають не як суто медичну, а як комплексну проблему, складний феномен глобального значення. Тобто здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, як об'єкт споживання, вкладу капіталу, індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з оточуючим середовищем.

Протиріччя суспільного розвитку сьогодення полягає в тому, що суспільству і на сучасному етапі і в перспективі потрібні не просто інтелектуально-управлінські ресурси, а високоморальні, освічені, і головне здорові люди, яким можна довірити розвиток науки, культури і виробництва, здатних не стати безпорадними перед можливими незворотними наслідками світових катастроф. В цьому контексті стає очевидним, якого значення в умовах сьогодення набуває формування культури здоров'я студентської молоді. У сучасних умовах удосконалення системи вищої освіти ключовим питанням є відродження культурно-оздоровчої місії вищої школи, а разом з тим, набуває актуальності пошук нових шляхів оптимізації процесу формування у молоді культури життя, а отже і культури здоров'я.

Здоров'я людей усе більш усвідомлюється як первинне завдання держави, суспільства і всіх його соціальних інститутів. Очевидна необхідність подолання тривожної тенденції, що має місце, на користь забезпечення життєздатності підростаючого покоління.

Студенти представляють категорію населення з підвищеними чинниками ризику, до яких відносяться нервові і розумові перенапруження, постійні порушення режиму харчування, праці і відпочинку. В образі життя студентів часто спостерігається відсутність турботи про здоров'я: неупорядкованість, хаотичність, що виражаються в невчасній їді, систематичному недосипанні, малому перебуванні на свіжому повітрі, недостатній руховій активності; відсутність гуртуючих процедур; виконання самостійної учбової роботи в час, призначений для сну; наявність шкідливих звичок. Накопичуючись протягом навчального року і всього навчання у вузі (5-6 років), негативні наслідки роблять істотний вплив на стан

здоров'я студентів. На жаль, шкідливі наслідки такого ставлення до власного здоров'я проявляються значно пізніше, скорочуючи вік працездатності та рівень соціально-активного життя, відбиваються на стані здоров'я наступних поколінь, бо студентській вік – це ще й вік високої репродуктивної поведінки. Таким чином, турбота про здоров'я студентської молоді сьогодні це запорука отримання здорового наступного покоління в майбутньому, і навпаки, якщо держава, констатує високий рівень захворюваності та шкідливих звичок студентської молоді не сприймає цю проблему, як найголовнішу, така держава не матиме майбутнього.

Крім того, формувати соціально здорову та відповідальну особистість може тільки людина, яка сама дбає про власне здоров'я та володіє певними знаннями. Закономірно, що здоров'я викладача й студента перетворюється не лише на медичну, але й на психолого-педагогічну, соціальну проблему. Навчання молоді у ВНЗ насичене багатьма стресогенами, серед яких такі, як соціальна оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна. Низька психологічна культура студентів спричиняє появу внутрішніх та міжособистісних конфліктів, які ведуть до особистісних дисгармоній, фрустрацій, тривоги, негараздів у навчанні, особистому житті, оволодінні професією, невміння спілкуватися в соціальному просторі. Однією з найбільш актуальних проблем є, як визнається дослідниками, нездатність молоді адаптуватися до умов життя, що змінилися. Фізичний стан, рівень фізичної підготовленості, постійне погіршення здоров'я молоді зумовлюють неможливість її протистояння несприятливим умовам зовнішнього середовища і труднощам, пов'язаним з соціально-політичними і економічними змінами.

Обов'язковим компонентом нової системи освіти мають бути знання про формування, збереження, зміцнення здоров'я, гігієнічне виховання населення. Цей компонент зробить можливим врахування принципово нових, валеологічних вимог до всього змісту освіти, формування валеологічної свідомості молоді, культури здоров'я, яка включає фізичні, психічні, духовні та соціальні складові.

Культура соціально-психологічного здоров'я – найважливіша складова базової культури й одне з головних умов активного повноцінного життя; це необхідна умова успішності майбутньої професійної діяльності й соціалізації в цілому. Особистісно-орієнтований розвиток установок і здібностей до самоформування культури соціально-психологічного здоров'я в період ранньої юності (роки навчання) має особливо принципове значення у зв'язку з різкою зміною внутрішньої позиції людини, коли спрямованість у майбутнє

стає основою (домінантою) спрямованості її особистості. Проблеми вибору та опанування подальшого життєвого шляху й самовизначення перетворюються в центр життєвих позицій, навколо якого розгортається вся діяльність, всі інтереси. При цьому соціальна активність молодого людини, її потреба у творчості й розвитку своїх здібностей, сформованість мотиваційно-ціннісних позицій, психофізичні, соціальні й духовні кондиції стають її індивідуально усвідомлюваною мірою рівня своєї успішності, самореалізації, соціалізації й життєтворчості в цілому.

Ефективність формування культури здоров'я може бути забезпечена шляхом корекції ціннісних орієнтацій, формування установок на здоровий спосіб життя, розвиток здатності до самооцінки, самокорекції, самоосвіти, самовиховання й самовдосконалення; прищеплювання навичок самостійної творчої роботи [1, 189].

Важливо відзначити, що вивчення здоров'я багато в чому пов'язане з вивченням "способу життя", з проблемою "здорового способу життя". У це поняття входить дотримання фізіологічно оптимального режиму праці і відпочинку, раціональне харчування, достатній рівень фізичної активності, дотримання правил особистої і суспільної гігієни, охорона довкілля, корисні для особи форми дозвілля, дотримання правил психогігієни. Абсолютно вочевидь, що порушення хоч би одне з них негативно відбивається на стані здоров'я людини і може звести нанівець зусилля по його збереженню і зміцненню [2, 79].

Вирішення проблем формування соціально-психологічного здоров'я повинно стати підґрунтям сучасних наукових розробок та досліджень. Безумовно, проблемами здоров'я та здорового способу життя людина переймалася за всіх часів власного існування, отже певний інтерес являє *стан розробки проблем здоров'я та соціально-психологічного здоров'я студентської молоді у зарубіжній та вітчизняній науковій соціологічній, педагогічній та медико-валеологічній літературі.*

Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в багатьох соціально-філософських, педагогічних, соціологічних, медичних працях. Особливої актуалізації ця проблематика набула у другій половині ХХ століття як у світі в цілому, так й в Україні. Слід підкреслити, що цим питанням приділяють увагу різні науки – медицина, гігієна, охорона здоров'я, екологія, педагогіка, психологія, соціологія, фізична культура і нова наука – валеологія. Формуванню здорового способу життя в учнівській

молоді, формуванню ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя, організації здорового способу життя школярів, медико-біологічним та психолого-педагогічним основам здорового способу життя, принципам формування здорового способу життя молоді присвячені наукові праці та посібники [3; 4].

Історія розвитку цього питання свідчить, що низка наукових досягнень створили підґрунтя для створення системної наукової теорії здоров'я: голографічний механізм роботи свідомості людини і всесвіту, ієрархічний принцип устрою людини і всесвіту, теорія П. Анохіна про системоутворюючий фактор як детермінанту формування особи, теорія поетапного формування розумових здібностей П. Я. Гальперина, метод психосистемного аналізу В. Полякова, концепції А. Петровського про три фази становлення особи в соціальному середовищі – адаптація, індивідуалізація, інтеграція, акмеологія Б. Ананєва, яка враховує зони творчого прояву людини в онтогенезі. Такий підхід дозволяє формувати у людини здоровий спосіб життя, гармонію з навколишнім середовищем, цілісні орієнтації, втіленість у творчість, служіння загальному благу сім'ї – народові – державі – людству [5, 40].

Зарубіжні дослідження з приводу соціально-психологічного здоров'я здебільшого робили акцент на його психологічній та психічній складовій, а також на когнітивному сенсі психологічного здоров'я. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблему психічного здоров'я науковці в переважній більшості розглядають з урахуванням того розуміння особистості, що складається в рамках тієї чи іншої теоретичної концепції особистості. Зокрема це стосується психодинамічної теорії особистості З. Фрейда, індивідуальної теорії особистості А. Адлера, аналітичної теорії особистості К. Юнга, еґо-теорії особистості Е. Еріксона, гуманістичної теорії особистості Е. Фрома, соціокультурної теорії особистості К. Хорні, дизпозиціональної теорії особистості Г. Олпорта, структурної теорії рис особистості Р. Кеттела, теорії типів особистості Г. Айзенка, теорії оперантного навчання Б. Скіннера, соціально-когнітивної теорії особистості А. Бандури, теорії соціального навчання Д. Роттера, когнітивної теорії особистості Дж. Келлі, гуманістичної теорії особистості А. Маслоу, феноменологічної теорії особистості К. Роджерса [6, 6].

Серед вітчизняних дослідників розглядаються різноманітні питання, що стосуються всіх складових здоров'я. наприклад, проблеми, пов'язані із різними аспектами психічного здоров'я, розглядали: О. Алексєєв (настрій і здоров'я); В. Ананьєв (психологія

здоров'я), М. Боришевський (психологія самоактивності та суб'єктного розвитку особистості як саморегульованої соціально-психологічної системи); Л. Козак (структурно-інформаційна складова психічної компоненти здоров'я людини); М. Корольчук, В. Крайнюк, А. Косенко, Т. Кочергіна (психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я); Ю.Тарнавський (мистецтво бути здоровим); Д. Федотов (збереження психічного здоров'я); О. Хухлаєва (особливості психічного здоров'я студентів); О. Чебикін (проблема емоційної стійкості) та інші.

Проблеми пов'язані із різними аспектами фізичної складової досліджуються, як правило у галузі медицини та медичної психології, медичної соціології. Пошук ефективних шляхів формування здорового способу життя – проблема міждисциплінарна, тому історіографія з даної проблеми є широкою. Вона охоплює монографічні та наукові праці, енциклопедичні статті та статті в наукових збірках, підручники, посібники; скажімо, даному питанню присвятили свої дослідження філософи Е. Бабаян, Е. Бахтель; психологи В. Бітенський, М. Бурно, А. Личко; соціологи А. Габіані, Я. Гданський, С. Дідковський; медики Г. Апанасенко, Т. Бойченко та інші. Загальні теоретичні питання здорового способу життя розглянуто в роботах А. Апанасенка, С. Бондаревського, О. Дубогай та ін.; змістовий бік проблеми виховання навичок здорового способу життя докладно розкривається В. Артемоновим, В. Моченовим, Р. Баєвським [7, 118].

Також аспекти зміцнення, збереження здоров'я в науковій літературі завжди займали важливе місце. Фундаментальні питання, пов'язані із здоров'ям людини, розкривалися в роботах таких відомих радянських та російських вчених, як Н. Амосов [8], Г. Апанасенко [10-12], Р. Айзмана [9], І. Брехмана [13], В. Вернадського [14], Е. Казіна [15-16] і ін.

Проблема виняткової важливості здоров'я сучасної людини обумовлює необхідність включення молоді у вирішення питань, пов'язаних із зміцненням і збереженням здоров'я, незалежно від її професійного вибору. Значущість визначення стратегічних завдань в аспекті своєчасного осмислення проблеми зміцнення і збереження здоров'я молоді для майбутньої життєдіяльності в умовах освітніх установ розкрита в роботах А. Відюка, М. Віленського, В. Войтенко [17-19], Е. Казіна, і ін. Проблемі формування здорового способу життя студентів і школярів присвячені роботи Н. Абоськалової, О. Васильевой, Е. Волбушко, Н. Добровольської, А. Лотоненко і ін.. Питання становлення теорії і практики здоров'єзбереження студентів вузу представлені в працях Д. Давіденко, В. Калініна, А. Косолапова,

С. Лемаєва, А. Ломова, Т. Трефілової, А. Туренкова та інші [20, 3].

Проблема формування здорового способу життя досить ретельно висвітлюється в педагогічних, соціальних, психологічних та методичних наукових працях. Так, зокрема на особливу увагу заслуговують вітчизняні наукові праці М. Миколайського, Г. Юраха, М. Мицкана, Л. Сущенко, Д. Венедиктов, А. Чернух, Ю. Лисицин, С. Лапаєнко. В цих і інших наукових працях й знайшла своє відображення проблематика взаємозалежності природно-людських факторів у формуванні здорового способу життя молодого покоління [21, 227].

Всі зазначені вище дослідники сходяться у думці, що здоров'я – найбільша людська цінність. Вочевидь, хороше здоров'я – основна умова для виконання людиною її біологічних і соціальних функцій; фундамент самореалізації особи. Вочевидь також, що хвороба і нездоров'я – це обмежене в своїй свободі життя. Аналіз соціально-економічних перетворень, що відбуваються, показує, що, на жаль, багатьом людям чуже поняття вдосконалення. Втрачається розуміння того, що саморозвиток, зростання власної особи – це допомога не лише собі, але і що оточує («Врятуй себе - і навколо тебе врятуються тисячі!») [22, 4]. Оскільки людське життя є вищою цінністю суспільства, то сукупність властивостей, якостей, станів людини є цінність не лише самої людини, але і суспільства. Саме це перетворює здоров'я кожного індивіда на суспільне багатство.

Для збереження і розвитку духовного, інтелектуального і фізичного потенціалу людство впродовж всього свого розвитку формує відповідні соціальні інститути. У збереженні духовності людини важко переоцінити роль релігії, мистецтва, літератури. Інтелектуальний потенціал зберігається і розвивається системою освіти і виховання, наукою. За фізичний потенціал відповідальними є фізичне виховання і спорт, охорона здоров'я, система рекреаційних заходів тощо. Значну роль у формуванні культури особи, в підвищенні інтелектуального, фізичного і духовного потенціалу людини повинні зіграти освіта і виховання людини. Науковий аналіз не залишає сумніву, що саме здоров'я населення визначає в даний час перспективу і майбуття розвитку будь-якої країни.

Зі всіх чинників, що детермінують здоров'я, найбільше значення має спосіб життя людини. Можна сказати, що спосіб життя – це одна з найважливіших біосоціальних категорій, інтегруючих уявлення про певний вигляд (тип) життєдіяльності людини. Як було зазначено вище, науковці характеризують спосіб життя через особливості повсякденного життя людини, що охоплюють його трудову діяльність,

побут, форми використання вільного часу, задоволення матеріальних і духовних потреб, участь в суспільному житті, норми і правила поведінки. Спосіб життя – один з критеріїв суспільного прогресу, це «обличчя» людини.

Наприклад, у монографії [23] розглядаються сучасні підходи до формування здорового способу життя молоді. Проведено аналіз існуючих соціологічних досліджень щодо формування здорового способу життя молоді та описано концепцію опитування дітей і молоді в межах проекту «Молодь за здоров'я – 2». Завдяки проведеному соціологічному дослідженню детально розглянуті чинники, що впливають на здоровий спосіб життя; визначено стан здоров'я української молоді та проаналізовано його складові.

У своїй праці «Соціальні технології культивування здорового способу життя людини» Л.П. Сущенко проводить досить детальний аналіз відомих поглядів, визначень та підходів до поняття здоров'я. На її думку, - “у даний час усе більше утверджується точка зору, відповідно до якої здоров'я визначається взаємодією біологічних та соціальних чинників, тобто зовнішні впливи опосередковані особливостями функцій організму та їх регуляторних систем” [24, 27].

Період навчання у ВНЗ є вирішальною стадією становлення особистості. Студентська молодь – дуже динамічна суспільна група. Вона діалектично поєднує в собі сильні, впливові та слабкі риси, знаходячись в стані соціального росту, в процесі фізичного, політичного, морального та естетичного розвитку. З одного боку, для неї властиві романтизм, цілеспрямованість до майбутнього, допитливість, потяг до нового, бажання набути власний соціальний досвід, максималізм, сміливість, творча активність, відносно велика рухливість, з другого – певний скептицизм у сприйнятті попереднього соціально-історичного розвитку, елементи організаційної нестійкості.

В даний час з'являється все більше робіт, присвячених осмисленню здоров'я і як однієї з основних, базових цінності культури, і як ціннісної орієнтації, що визначає соціальне і психічне буття конкретної особи. Здоров'я і здоровий спосіб життя розглядаються як такі специфічні ціннісні утворення, які безпосередньо співвідносяться (корелюють) з показниками, що характеризують фізичне, соціальне і психічне благополуччя Суб'єкта, а також з вираженими тенденціями самореалізації. Наголошується, що здоров'я може виступати як одна з домінуючих людських цінностей, що визначають цілі, наміру і дії не лише окремих індивідів, але і соціальних груп, інститутів, суспільства в цілому [20, 12].

Отже, культура здоров'я – поняття різнопланове, воно є не тільки

частиною загальної культури людини, а й багато в чому зумовлює її розвиток. Основною складовою високого рівня культури здоров'я є належний рівень культури вільного часу. До таких взаємопов'язаних і взаємообумовлених факторів, як ефективність навчання, працездатність та здоров'я, слід відносити і якісні показники вільного часу студентської молоді, які також потребують спеціальних досліджень у рамках гуманітарних наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Латишева Т.* Системний підхід до аналізу проблеми формування еколого-валеологічної культури старшокласника / Г. Манжелєєв, Т. Латишева, М. Тарапата та ін. // Донецький вісн. Наук. тов. ім. Шевченка. – Т.13 – Донецьк: Український культурологічний центр. – 2006.
2. *Ивахненко Г. А.* Здоровье московских студентов: анализ самосохранительного поведения / Г. А. Ивахненко // Социол. исслед. – 2006. – № 5.
3. *Голобородько Г. П.* Формування поняття здорового способу життя в учнів основної школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Г. П. Голобородько. – Х.: держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 1997.
4. *Лапаєнко С. В.* Формування ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.07 / С. В. Лапаєнко. – Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2000.
5. *Гончаренко М. С.* Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітянському процесі / М. С. Гончаренко, В. Є. Новикова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. монографія за редакцією проф. Єрмакова С. С. – Харків : ХДАДМ (ХХПІ), 2006. – № 12.
6. *Потапчук Є. М.* Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.09 / Є.М. Потапчук; Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б.Хмельницького. – Хмельницький, 2004.
7. *Полулях А. В.* Організаційно-педагогічні умови формування здорового способу життя підлітків / А. В. Полулях // Вісник ЖДПУ, 2003. – Вип. 13.
8. *Амосов Н. М.* Раздумья о здоровье / Н. М. Амосов. – М., 1978.
9. *Айзман Р. И.* Валеология человека: здоровье -любовь – красота / Р. И. Айзман, Н. А. Агаджанян, С. В. Алексеев и др.: В 2 кн., 5 т. - 2-е изд., доп. – СПб.: Petros, 1998.
10. *Апанасенко Г. Л.* Физическое развитие детей и подростков / Г. Л. Апанасенко. – К. : Здоров'я, 1985.
11. *Апанасенко Г. Л.* Хто хазяїн здоров'я? / Г. Л. Апанасенко // Дзеркало тижня. – 2007. – № 36 (665) 29 вер. — 5 жовт.
12. *Апанасенко Г. Л.* Соматическое здоровье и максимальная аэробная способность индивида / Г. Л. Апанасенко, Р. Г. Науменко // Теор. практ. физ. культ. – М., 1998. – № 4.

13. *Брехман И. И.* Валеология — наука о здоровье / И. И. Брехман. – М. : Физкультура и спорт, 1990.
14. *Вернадский В. С.* Биосфера и ноосфера / В. С. Вернадский. – М. : Наука, 1989.
15. *Казин Э. М.* Адаптация и здоровье. Теоретические и прикладные аспекты: коллективная монография, рекомендовано научным центром клинической и экспериментальной медицины СО РАМН РФ / Под ред. Э. М. Казина. – Кемерово, Изд-во КРИПКиПРО, 2008.
16. *Казин Э. М.* Влияние социально-биологических факторов на особенности формирования приспособительных реакций учащихся в пубертатном периоде онтогенеза / Э. М. Казин, И. А. Свиридова, М. Г. Березина [и др.] // Физиология человека. – 2008. – Т. 34, № 4.
17. *Видюк А. П.* Формирование культуры здоровья в образовательных программах / А. П. Видюк, Е. А. Демьяненко, Л. В. Белогурова и др. // Здоровье и образование: проблемы и перспективы: Мат. всеукр. науч.-метод. конф. / Гл. ред. А.Г. Рыбковский – Донецк : ДонГУ. - 2000.
18. *Виленский М. Я.* Физическая культура и здоровый образ жизни студента / М. Я. Виленский, А. Г. Горшков. – М. Владос, 2007. – 218 с.; Войтенко В.П. Здоровье здоровых: Введение в санологию / В. П. Войтенко. – Киев : Здоровья, 1991.
19. *Войтенко В. П.* Здоровье здоровых: Введение в санологию / В. П. Войтенко. – Киев : Здоровья, 1991.
20. *Чуркина М. Ю.* Формирование здоровьесберегающих компетенций в процессе профессиональной подготовки учителя химии: автореф. дис. кандидат. пед. наук 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М. Ю. Чуркина; ГОУ ВПО «Самарский гос. пед. ун-т». – Самара, 2008.
21. *Гуменюк Н. Я.* Взаємозалежність природо-людських факторів у формуванні здорового способу життя молодого покоління / Н. Я. Гуменюк // Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. II.
22. *Давиденко Д. Н.* Здоровье и образ жизни студентов/ Д. Н. Давиденко, Ю. Н. Щедрин, В. А. Щеголев. – СПб. : СПбГУ ИТМО, 2005.
23. *Здоров'я та поведінкові орієнтації української молоді: соціологічний вимір (за результатами національного соціологічного опитування підлітків та молоді 10 – 22 років).* – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2005. – Кн. 14.
24. *Сущенко Л. П.* Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : Запорізь. держ. ун-т, 1999.

Маркив А. Т. Здоровье человека как социальная проблема.

Социально-психологическое здоровье молодежи и студентов анализируется как опорная ценность культуры.

Ключевые слова: личность, здоровье, образование, воспитание, культура, здоровый образ жизни.

Markiv O.T. Human's health as a social problem.

Social and psychological health of youth is analyzed as a basic value of culture.

Key words: personality, health, education, upbringing, culture, healthy life style.

Відтворено за друкованим оригіналом:

Марків, О. Т. Здоров'я людини як соціальна проблема / Олександра Тимофіївна Марків // Нова парадигма: Журнал наукових праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 88. – С. 71-80